

1. West- én oostwaarts

Inleiding

In een boot zonder zeilen! Zo zouden Maria Magdalena, Lazarus en zijn zus Martha naar Marseille zijn gevaren. Na het stenigen van Stefanus en de daaraan verbonden vervolging. Ook Maximus, een onbekende leerling van de Heere Jezus, zou erbij zijn geweest. En iemand met de naam Sidonius, een door de Zaligmaker genezen blindgeborene. Het gezelschap zou in de Franse stad een machthebber tot bekering hebben bewogen. Later zou Maximus bisschop zijn geworden van de nabijgelegen stad Aix. Maar de Fransen hebben dat verzonnen, schreef de zeventiende-eeuwse gereformeerde predikant J. Leydekker.²

Zijn kerkgeschiedenisboek maakt melding van het stichten van de allereerste kerk in Jeruzalem. Het besteedt tevens aandacht aan de uitbreiding van het christendom in landen van het Midden-Oosten en nog verder. De auteur meende dat ieder gebied in Europa erop uit blijkt te zijn om met ‘onzekere bewijzen’ over ‘de oudheid en eerste stichting van zijn kerk’ te spreken. Met andere woorden: Er zijn soms legendarische verhalen in omloop over hoe christenen het geloof in sommige landen voor het eerst hebben uitgedragen. Het is niet altijd eenvoudig de waarheid te vinden. Dat geldt overigens voor alle gebieden waar het christendom in de oudheid intrede deed.³

Voor het zover was dat heidenen deel konden krijgen aan Israëls God en Messias, moest de middelmuur des afscheidsels ondersteboven.⁴ De Heere Jezus choqueerde de Joden door hun te vertellen: ‘Ik ben de ware Wijnstok.’ Joden zagen zichzelf als een wijnstok.⁵ Maar het Nieuwe Testament vertelt dat er ook takken van de wilde olijfbom – christenen uit de heidenen – worden ingeplant in de stam van Israël. Zo blijken belijders van Jezus, de Messias, ten langen leste één gemeente. Hoe kon het zover komen? Christus verbrak door Zijn lijden en sterven de middelmuur des afscheidsels (Ef. 2:13 en 14).

In de zendingskerken van de eerste eeuwen was sprake van forse verschillen. Onderscheid tussen christenen uit de Joden en christenen uit de heidenen. Tal van Joodse gelovigen wilden vasthouden aan hun oude ceremoniën. Zo bijvoorbeeld te

2. Er komen ergens in Zuid-Frankrijk in de buurt van de Pyreneeën regelmatig nog groepen mensen bijeen in de buurt van de oude katharenburcht Montségur. Dat gebeurt op de naamdag, de gedenkdag van de heilige Maria Magdalena. De informatie daarover oogt gnostisch en mysterieus.

3. Ook J.N. Bakhuizen van den Brink en J. Lindeboom zeggen dat de veelal legendarische overleveringen omtrent de zending der apostelen gering historisch houvast bieden.

4. De muur stond concreet in het voorhof van de heidenen in de tempel. In het Grieks en Latijn stond daar een waarschuwing op voor de heidenen, dat zij niet verder mochten gaan. Anders verontreinigden zij de tempel. De middelmuur was letterlijk en figuurlijk de scheiding die de wet maakte tussen Israël en de volken.

5. In het Oude Testament is de wijnstok een geliefd beeld om Israëls verhouding tot God te tekenen. Psalm 80:9 zegt: ‘Gij hebt een wijnstok uit Egypte overgebracht.’ En Jesaja 5:1: ‘Mijn Beminde heeft een wijngaard op een vette heuvel.’

Rome. Paulus moest een brief schrijven om de gemeente wat te kalmeren.⁶ Daaraan dankt de nieuwtestamentische kerk het bekende hoofdstuk Romeinen 11. Het is enigermate een variant op de tekst uit de brief aan de gemeente te Efeze, waarin de apostel schreef dat Christus de middelmuur des afscheidsels heeft gebroken.

Alle mogelijke onenigheid binnen christelijke gemeenten ten spijt: De jonge, christelijke kerk groeide als kool. De keizerlijke legaat Plinius uit Bythinië⁷ schreef hierover aan keizer Trajanus, dat ‘de besmetting van dit bijgeloof’ – zo noemt die heiden de kerk – ‘niet alleen de steden, maar ook de vlekken en landen doorwoelde.’

Tal van landen in de hele wereld hebben hun eigen, oude verhaal over kerstening. Zo raakte rond het jaar 340 Frumentius, later de apostel van Ethiopië geheten, in dat land met zijn broer Edesius na een schipbreuk aan wal. Tijdens hun terugreis van Indië naar Tyrus. Zij werden gevangengenomen. Zij introduceerden in Ethiopië het christendom. Frumentius werd de eerste bisschop van Aksum.⁸ Zo ontstond de Ethiopische Orthodoxe Kerk. Anderen vertellen echter dat de door Filippus gedoopte kamerling er het Evangelie als eerste bracht.⁹ En dat zelfs Mattheüs in Ethiopië zou hebben gepreekt.¹⁰

China was oorspronkelijk doordrenkt van voorouderverering en vol met aanhangers van het boeddhisme, het confucianisme of het taoïsme. Ook in dat land¹¹ was betrekkelijk vroeg sprake van een christelijke kerk. Hoe kwam dat zo?

Het concilie van Efeze veroordeelde in 431 Nestorius als ketter. Hij maakte te veel scheiding tussen de menselijke en de goddelijke natuur van Christus. Zijn aanhangers vonden een schuilplaats in Perzië. Een van de Nestorianen, Alopèn,¹² reisde in 635 als eerste zendeling – mogelijk vanuit Perzië – naar China.¹³ Over de

6. Keizer Claudius besloot rond het jaar 51 alle Joden uit Rome weg te sturen. Omdat de Joden – op aanstichten van een zekere ‘Chrestus’ – onlusten zouden veroorzaken. Het besluit van Claudius zorgde voor het wegtrekken van talloze Joden uit Rome. Het vormde tevens een aderlating voor de christelijke gemeente ter plekke. Er bleven vooral christenen uit de heidenen over. Na vijf jaar hief de overheid het besluit op. De christelijke kerk in Rome was blijven bestaan. Toen kwamen er weer volop Messiasbelijdende Joden in Rome. Zij voegden zich weer bij de kerk. Dat vormde de aanleiding voor vragen over de verhouding tussen christenen uit de heidenen en Messiasbelijdende Joden.

7. Gaius Plinius Caecilius Secundus, Plinius Minor (†114) was een Romeins staatsman en prozaschrijver. Hij richtte 121 brieven aan keizer Trajanus, onder andere over de behandeling van de christenen in zijn provincie Bythinië.

8. Aksum ligt in het noorden van het huidige Ethiopië. In 341 ging Frumentius naar Alexandrië om bisschop Athanasius om steun te vragen.

9. Harde gegevens zijn niet beschikbaar. Wel moet er al vroeg sprake geweest zijn van wat mensen wel jудаïsme hebben genoemd. Dat zou zijn ‘geïmporteerd’ met de koningin van Scheba. Legendarisch is ook dat de Ethiopische Orthodoxe Kerk de ark des verbonds uit de tempel zegt te bezitten. Een zoon van koning Salomo (!) en de koningin van Scheba zouden deze in het geheim hebben weggehaald en in Aksum gebracht. Daar zou hij nog steeds in de Tewahedo kerk staan. Ik heb in Ethiopië gemerkt dat niet iedereen het verhaal serieus neemt.

10. Er bestaan daaromtrent geen serieuze aanwijzingen. Volgens het getuigenis van Papias, een bisschop uit het begin van de tweede eeuw, was de vroegere tollenaar Levi Mattheüs. Maar veel meer is niet bekend. Legenden zijn er genoeg. Behalve over de reis naar Frankrijk bestaan er ook verhalen dat Mattheüs onthoofd zou zijn, gestenigd, of verbrand.

11. China is een van de vroegste centra van beschaving. Het was al tamelijk vroeg in de wereldgeschiedenis een groot land. Al twee millennia voor Christus zouden de eerste regeerders van het land een dynastie hebben gevormd.

12. Alopèn kwam waarschijnlijk uit het Perzische gebied. Veel aanhangers van Nestorius waren na het Concilie van Efeze daarheen uitgeweken. De katholikos, het hoofd van de kerk te Ctesiphon, de hoofdstad van het Perzische rijk tussen 247 voor en 651 na Christus, behoorde tot de Nestorianen.

13. Twee eeuwen lang ondervond het christendom weinig hinder. Het zendingswerk deed in meer dan twintig be-

aankomst van Alopèn in Chang'an, destijds de hoofdstad van China, is geschreven in een keizerlijk edict uit 638.

Wellicht kwam het christendom zelfs nog eerder in China. Via handelsroutes naar en van Antiochië.¹⁴ Ook hier vallen geen harde bewijzen voor aan te voeren. In elk geval muntte de in China tot openbaring komende kerk niet uit door rechtzinnigheid.

Mogelijk pasten christenen zich te veel aan bij het Chinese boeddhisme. Na verloop van tijd hield de kerk op te bestaan. Mede door de islamitische veroveringsdrang in de richting van Azië.

In gebieden die geen deel uitmaakten van het Romeinse rijk schoot het christendom in elk geval meestal later wortel. Het kwam vaak als import mee met grote veroveraars. Zo bijvoorbeeld – veel later – in Brazilië. Dat gebied zat vol heidendom en animisme.¹⁵ Pedro Alvarez Cabral, een Portugees, ontdekte Brazilië in 1500. Hij begon de kerstening met christelijke herkenningstekens neer te zetten. Een groot, houten kruis bijvoorbeeld. Dat kruis verplichtte de autochtone bevolking het christelijk geloof aan te nemen. Kolonisten van het Iberische schiereiland traden doorgaans wreed op. Zending, strijd en politiek bleken in de zestiende eeuw soms nauw met elkaar verweven.

Dit hoofdstuk staat stil bij de concrete uitbreiding van de kerk in de eerste eeuwen. Na het Pinksterfeest in Jeruzalem werd de kerk mondiaal. Het Evangelie bereikte niet slechts West-Europa. De kerk breidde zich ook uit naar het Midden-Oosten. En nog verder oostelijk. Op een wijze die – door de dominantie van de islam in de Arabische wereld – bijkans is vergeten. Met aandacht voor die uitbreiding in het bijzonder sluit dit eerste hoofdstuk af.

1. Uitbreiding

1.1. De volheid des tijds

Christus, het Hoofd van de internationale kerk, kwam in de volheid des tijds naar de aarde (Gal. 4:4). Dat betekent dat de tijd toen de Heere Jezus kwam op een keerpunt verkeerde. L. Praamsma schreef: Er was iets van een werldeenheid, uitkomende in de éne taal, maar ook in de éne wereldvrede en het éne wereldrecht. Die 'wereld' was uiteraard beperkt tot het Romeinse rijk. Wat bedoelde

langrijke steden kerken verrijzen. Maar in het jaar 845 liep het mis. De nieuwe keizer beschouwde vreemde invloed als negatief. Toen moesten alle buitenlandse religies het ontgelden. In de dertiende eeuw heeft de Franciscaanse missie – hoewel zonder veel resultaat – nog in China gewerkt.

14. Soms was er sprake van wat nu als tentenmakersbediening wordt betiteld. Nestoriaanse kerken kwamen langs de zijderoute in de richting van China tot bloei.

15. Het begrip animisme duidt op geloof in het bestaan van zielen of geesten, waarvan alleen de machtigen de rang ontvingen van goddelijke wezens en als zodanig worden aanbeden. Die machtigen zijn degenen van wie de mens zich afhankelijk gevoelt en voor wie hij vreest.

In het Griekse Kavala, voorheen Néapolis, herinnert een prachtig monument, de oude Sint Nikolaas-kerk, aan de oversteek van de apostel Paulus uit Turkije naar Europa.

Praamsma? Het algemeen gesproken koinè-Grieks werd eeuwen voor en lang na Christus verstaan van Marseille tot Noord-India. Verder zorgde de Pax Romana, de Romeinse vrede, voor rust. Overall binnen de invloedssfeer van het Romeinse rijk wist de superstaat – althans enigermate – een goede orde in het openbare leven te handhaven. In die situatie bleek het mogelijk post te versturen. Het was relatief veilig.

Het was mogelijk verre reizen te maken over een uitgebreid wegennet. Dat was niet vergelijkbaar met het asfalt van deze eeuw. Maar voor die tijd had het een uiterst moderne en begaanbare uitstraling. Dat valt nu nog te zien op de goed begaanbare wandelweg, de antieke Via Appia in Rome. En om een voorbeeld te noemen: Saulus zag het levenslicht in Tarsen. Die stad vormde een knooppunt van culturen, talen en gewoonten. Zij lag om zo te zeggen aan de weg van Rome naar China.¹⁶ In het hartje van de stad legden archeologen ook een antieke Romeinse weg bloot.¹⁷

Zulke wegen vallen ook in Griekenland nog altijd te zien. De huidige stad Kavala heette ten tijde van Paulus Neapolis. Daar zette de apostel Paulus voor het eerst

16. Toen Saulus nog klein was, fungeerde Tarsen tevens als een bekende havenstad. Het ligt in Zuid-Turkije, net voor de bocht waar de kust van de Middellandse Zee de zuidelijke richting kiest. De afzetting van slib, modder, heeft ervoor gezorgd dat een wandelaar nu vijftien kilometer moet lopen om de zee te zien.

17. Daar moet de welsprekende en later door humanisten verafgode Cicero af en toe op gewandeld hebben toen hij rond 50 voor Christus diende als gouverneur van Tarsus. De bron vlak bij de groentemarkt zou bijna onderdeel zijn geweest van het geboortehuis. Dat is vrijwel de enige plaats die aan de leerling van Gamaliël herinnert. Maar niemand kan het overtuigende bewijs leveren.

voet aan wal in Europa. Het gebied rond Kavala telt tal van orthodoxe kloosters. Voor de Nikolaoskerk staat – dicht bij de huidige haven – een monument dat aan de heugelijke invasie van de heidenapostel herinnert.¹⁸ Aan het eind van de Makedoniastraat in Kavala begint de antieke Via Egnatia. Deze weg moet Paulus hebben gebruikt toen hij vertrok uit Neapolis en z'n reis voortzette.¹⁹

Er was nog iets van belang. Het Romeinse recht stond bijna overal in het rijk boven het inheemse recht. Het werd algemeen erkend. Alle genoemde aspecten werkten mee om een klimaat te scheppen waarin de boodschap van het Evangelie beter viel te verspreiden.

Andere godsdiensten beschouwden zichzelf niet als uniek. Er was sprake van een plurale samenleving. Maar christenen zeiden dat zij de enige God dienden. Tal van Romeinen vonden het christelijk geloof te exclusief. Van belang was echter dat in de laatste eeuwen vóór Christus het gezag van de staatsgoden in het Romeinse rijk langzaam begon te tanen. Zij waren niet bij machte de levens van de burgers te vullen en te leiden. De mensen zochten geluk en zaligheid voor zichzelf. Mogelijk zou het christendom hen dat wel bieden.

1.2. De apostelen

De waarheid over de loop van het Evangelie door de wereld is niet altijd precies te achterhalen. Sommigen noemden Jeruzalem de moeder van het christelijk geloof. Aanvankelijk ontwikkelde zich kerkelijk leven in wat nu wordt aangeduid als het Palestijnse gebied. Niet minder dan negentien bisschoppen vertegenwoordigden een paar eeuwen later die streek tijdens het concilie²⁰ van Nicéa.²¹

Na korte tijd zond vanuit Antiochië²² de christelijke kerk in de personen van Paulus en Barnabas haar eerste zendelingen uit. Zij brachten het Evangelie in Turkije en op Cyprus. Paulus verkondigde de boodschap later in Griekenland en Italië. Van lieverlee zwermden de apostelen uit over een groot gebied. Allerlei verhalen zijn in omloop over hun einde.²³ Maar vaak vallen historie en legende niet gemakkelijk van elkaar te onderscheiden.

Wel gaat degene die zich bezighoudt met de vraag waar ieder van de apostelen mogelijk is heen gereisd iets beter begrijpen dat het Evangelie zo wijd verbreid is geworden. Dit verhaal geeft slechts een paar voorbeelden. Ik maak een beperkte en tamelijk willekeurige keuze. Er vallen dikke boeken over te schrijven.

18. Het monument beeldt in mozaïek twee vastelanden af met daartussen een streep water. Links luistert Paulus naar een Macedonische man. Rechts stapt hij uit een simpel zeilbootje, met een evangelieboek in de armen.

19. Bij het doorkruisen van Kavala moest ik constateren dat ik in de hier en daar erg steile straatjes met de gehuurde Fiat Punto vanuit de ruststand in z'n één nauwelijks naar boven kon komen.

20. De Syrische regio zond in totaal 23 bisschoppen naar Nicéa. Twee daarvan hadden het opzicht over landelijke gebieden.

21. Nicéa heet nu İznik. Het is een stad in Turkije, hemelsbreed ruim honderd kilometer zuidoostelijk van het huidige Istanbul. Nicéa is bekend door het Concilie waar het arianisme is veroordeeld.

22. Het huidige Antakya in Turkije.

23. Petrus zou volgens een oude overlevering onder Nero in Rome zijn gekruisigd, op zijn eigen verzoek met het hoofd omlaag.